

ד"ר ישראל אלדד
מעבר לפסימיות ואופטימיות -
דושיח אקטואלי

א. במימד הפרי

הפסימי: ובכן, פתח פיך ויאירו דבריך.
האופטימי: אדרבא. היה אתה הפותח. שפוך את כל החשיכה על ראשינו ולבותינו.
כדי שאוכל אני לסיים בקצת אור ולא ישתרר עלינו היאוש.
הפסימי: אתה ודאי חושב שקל לי בפסימיות שלי. לך קל יותר.
האופטימי: וכי למה הבאנו לשולחן ברור? יפסוק נא מי הפותח.
הבורר: תחילה, שיהיה ברור. לא קיבלתי על עצמי להיות "בורר", במובן המקובל
— אחד שמשלים בין הגיגודים, בין המתקוטטים, אחד שמבקש את הפשרה. אם פשרה
היא המטרה שעליה מסכימים שני יריבים, הבורר מיותר. ישבו המתדיינים ויעשו את
הפשרה. קצת מזה וקצת מזה. אני בורר מלשון "ברירה" ומלשון "ברור". ומכיוון שכך,
אני פוסק שעל הפסימיסט להיות הפותח, שהרי שומע אני ממנו כל הזמן: הכל ברור,
עכשיו הכל ברור.

ההתחייבויות שבהסכמים — פיסות נייר

הפסימי: ולכם עוד לא ברור הכל? גם לא היום? דומני שעתה גם עיוור יכול
לראות, כל כך ברורה היא ההתפתחות הקרובה. והרי יש אצלנו שמכנים זאת גם
"התקדמות". אינני יודע אם בגלל צרכים פנימיים של הממשל האמריקאי בסכסוכו עם
הקונגס, אם בגלל ציניות, מיהר קיסינג'ר והכריז גם על המדינה הפלשתינאית שצריכה
לקום פה, וגם על מהותן של ההתחייבויות האמריקאיות — "פיסות נייר". תמיד
הייתי מתריע על כך, שאנו עומדים למסור לאוייב שטחים תמורת פיסות נייר, שלא
יחייבו אותנו בכלל. אבל, אפילו אני הפסימי ביותר לא הייתי מעלה על הדעת, ששר
חץ אמריקאי ימחוק בנשיפה קלה כל כך את התחייבותו לישראל. ואם קיסינג'ר כך,
מי רשאי עוד להתייחס ברצינות כלשהי להבל הפה ולחתימת היד של סאדאת? אני
חוזר ואומר: הדברים עכשיו הם ברורים ביותר. ההתפתחות עכשיו דומה לגזירה ואינני
רואה דרך כיצד למנעה. אני מפקפק אם אפילו ממשלת ליכוד לאומית היתה יכולה
עכשיו לעצור את ההידרדרות. אותו כוח לחץ שפעל ערב ה"הסדר" עם מצרים יגבר
עתה פי כמה. למחרת הנסיגה מאבררודס ומהמעברים, יפוג המתח המדומה, או אף
האמיתי, בין מצרים לטוריה. המשחק שלהם השתלם ולא חשוב אם הברוגו ביניהם
היה מדומה או אמיתי; מבחינה אובייקטיבית זה היה משחק גדול. הברוגו שלהם נחשב
לאחת התמודדות החשובות של היתורים שלנו. הנה כבר מבשרים על התקרבות מחודשת
בין סאדאת וקדאפי. משמע שכל ההימור על פיצול מחנה האויבים, הוא הימור של

אך ודאי לא פושעים ולא סוכני האוייב. על כן אני מניח, שזה המכסימום מה שקסינג'ר הצליח לסחוט מישראל בחזית מצריים, כדי להוציא משם את בריה"מ. וסאדאת יסתפק בכך לפי שעה.

הפסימי: מה פתאום יסתפק? הרי הוא אינו מסתיר כלל, שזה רק צעד לקראת שחרור כל השטחים "הערבים"?

האופטימי: התכוונתי להסתפקות בפועל. בכל זאת הגבול הנוכחי איננו תעלת סואץ. התעלה היתה אתגר יוקרה וגם אתגר כלכלי של ממש, דגל היסטורי. כיבוש שטחים נוספים בסיני אין בהם כדי להלהיב את המצרים כמו צליחת התעלה. מה עוד שאין זה כלל בטוח שיצליח. פעמיים מחדל לא יהיה, תסכים עמי.

הפסימי: אני מסכים. לא יהיה צורך בו. תהיה נסיגה מרצון. סליחה. לא מרצון. מהכרה הלחצים החדשים, שיהיו ממשיים פייכמה לאחר שנותרנו ללא טיפת נפט, וגם הרב המלוות והמענקים שביד הצלפן קסינג'ר.

האופטימי: החזית והלחצים הבאים יהיו בליספק בצפון ולא בדרום. הכריש סאדאת שבע לזמן מה. ובצפון הדברים ברורים. שם באמת לא ייתכן הסדר נוסח זה עם מצריים. קוסמטי, לא קוסמטי, לא ייתכן. בצפון אין "תעלה" ולא "אבו רודס" השקולים כנגד כל סיני. קילומטרים או אף ישוב ישראלי אחד או שניים לא ישביעו את הנמר הסורי. "הרמה" כולה היא בעיניהם כתעלה לגבי מצריים. וגם אתה תודה שאפילו ממשלה זו לא תרד ממנה.

הפסימי: זאת — אתה אמרת. ואני אומר לך: היא תרד. היא כבר פתחה בשטיפת מוח לא כל כך קוסמטי.

האופטימי: לפני כן היא תרד מן השלטון.

הפסימי: לא תרד מהשלטון וגם לא תודד.

האופטימי: יהא כך, ובכן לא תודד. על הגולן היא תיפול מבפנים.

הפסימי: טעות, טעות, טעות יסודית. פרץ ובן-אהרון יכולים להפילה ולא הרב לוינגר ולא בגין ודאי לא קיבוציו של ישראל גלילי. אנו מכירים את "האקטיביסטים" האלה מימי "תנועת הפרי" והנסיגה ממנה בלי שום תמורה בריטית. אולי באמת שורש המחלוקת בינינו הוא על מהות השלטון בישראל יותר מאשר בהערכת האוייב או בהערכת קסינג'ר. אני ארחיק לכת: ממשלה זו, או בדומה לה, לא תרד גם כשידובר בירושלים המזרחית, ראש עירית ירושלים, טדי קולק, כבר מודיע לנו, לפני שנתבקש, לפני שקסינג'ר לחץ, והוא מתנבא שבירושלים צריך יהיה לעשות דברים שיכאיבו ליהודים רבים. אני אומר לך: כבר מחזירים אותה. הוא לא היה משמיע דברים שלא שמעם מפי גבוהים ממנו.

האופטימי: אל תגזים.

ב. במימד הענפים

הפסימי: ראשית כל כבר נקבע בינינו פעם, ודומני בהסכמתך המלאה: מוטב לטעות בפסימיות מאשר באופטימיות. שנית אינני מגזים. רק אזכיר לך נשכחות. בעצם ימי השמחה על כיבוש ירושלים...

הפסיק האופטימי: שחרור, רצית לומר.

הפסימי: נתפשר, הדוברים הרשמיים כולם, כולל ראש העיר מדברים על איחוד ירושלים. ודאי לא נעלם ממך, כי בלשון הרשמית אף פעם אין אומרים אצלנו ירושלים המשוחררת כי אם ירושלים המאוחדת. נכון, אין היא בגדר שטח מוחזק, אך הס וחלילה להשתמש בלשון משוחררת, כדי שלא להרגיז. והרי לא אתחיל לפרט באזניך את כל מה שנעשה ולא נעשה בירושלים זו. החל מהקמת רובע יהודי: אתה שומע? רובע יהודי בתוככי ירושלים כמו בפראג או בניריווק. יש רובע ארמני ויש גם או יהיה גם רובע יהודי, ואפילו רחוב היהודים, כן, כן יש בירושלים רחוב היהודים... ולא אורה מלח על פצעך, ואני יודע שזה כואב לך, להזכיר את הפסקת החפירות ליד הכותל לחישופו לכל מערבו, מכיוון שטדי קולק התרגו על בית ערבי רצוע וחסר-ערך שנסדק, והכל נפסק. אני אעלה שתי עובדות אחרות. המבססות את חרדתי גם לגבי ירושלים: שמא שכחת שה"נץ" משה דיין הכריז סמוך לשחרור ירושלים, שלא איכפת לו אם בהסדר סופי יתנוסס על הר הבית דגל ירדני ירוק. הוא היה הראשון שדיבר על הסדר תלמי, על נסיגה עמוקה מהתעלה, והוא שוב מדבר על ירידה מהגולן שלא רצה בו. הוא אמנם בחוץ — אך אופיו בנדון זה — בפנים, עכשיו הופיע ספרו של עוזי נרקיס והוא מספר שם בפשטות, שחצי שעה לאחר שחרור ירושלים ישבו המנצחים במטה הראשי בבניי האומה ואו אמר מישהו: עכשיו, ורק עכשיו ישנה ההודמנות להקים לערבים ב"גדה" מדינה ערבית. ואותו מישהו לא היה שום איש רק"ח או מצפן ולא בר"ל, כי אם... חיים הרצוג, בנו של רבה הראשי של ארץ ישראל... על זה הוא חשב חצי שעה לאחר שחרור ירושלים ותוך כדי מלחמת דמים על יהודה ושומרון. היום הוא, כידוע, נציגנו בא"ם. אתה מניח שאדם אשר כזה, עם מנטאליות אשר כזאת, עם העדר רצון לשחרור ארץ ישראל, העדר תודעת ארץ ישראל, יוכל לשכנע מישהו בא"ם זה נגד מדינה פלשתינאית? מה יאמר אם מישהו שם ישלוח את ספרו של עוזי נרקיס וישתמש בדברי הרצוג בשעת הנצחון המשכר? בן גוריון לפחות, בהיותו מרוזם מנצחוננו בסיני במלחמת קדש, הכריז: אנו עומדים על סף מלכות ישראל השלישית, אמנם 48 שעות לאחר מכן הכריז על נסיגה מכל סיני, מפחד הרוסים ששגרו אולטימטום. ניחא, כזה היה האיש. אך חיים הרצוג זה, או משה דיין זה, בלי שום אולטימטום מצד כלשהו בעודם מנצחים והעולם כולו נדהם ומעריך, מה נחפזו כ"כ לחלק נחלה משוחררת — זה את הר הבית לחוסיין האוייב וזה את יהודה ושומרון לפלשתינאים; ואתה רוצה לומר לי, שאנשים מסוג זה, והרי כולם — כל אנשי השלטון פה, שאליהם אפשר לצרף גם חלק מהאופוזיציה, לא יהיו מוכנים "למען השלום" או אף למען "סיכויי השלום" למצוא איזה סטאטוס ירושלמי מיוחד לסיפוק המאוויים הדתיים המקודשים של השכנים זכר וזכר מהמוכן בלקסיקון שלנו? בירושלים המזרחית מופיעים בגלוי עתונים עויינים ומסיתים. למה איפוא יניחו צעיריה הערביים, ממלאכת החתירה נגדנו?

ביצוע תכנית רוג'ס בשלבים

ונרד לשכבה עמוקה יותר שממנה עולה קרן ודרדר זה: האם אלה, זשולטים היום בישראל או קודמיהם לשלטון, רצו באמת ובתמים בשחרור יהודה ושומרון וירושלים, או שמא כל זה נכפה עליהם? שכחת כיצד התחננו ממש בפני חוסיין להמשיך ולמלוך בירושלים ולא לאלץ אותנו לכבוש אותה?

הרי זו עובדה, לקלון ולחרפה, אך עובדה. גרוע מקלון וחרפה, כי שורש האסון לעתיד לבוא לא רחוק הוא; הערבים מנסחים: מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח. כיום הם למדו לדעת שיוחזר להם אף בלי כוח. על ירושלים, יהודה ושומרון הגיוני ומוצדק לומר: מה שנלקח לא מרצון יוחזר מרצון, ותהיינה הנוסחאות לכך אשר תהיינה; וכבר יושבים, לא רק מומחי קיסינג'ר, כי אם גם מומחי אלון, על חיפוש נוסחאות להחזרת הכל. כבר מגששים בין "פדרציות" ו"קונפדרציות" בין "אכס" טריטוריאליות ו"בינדתיית". אבא אבן מקיים פגישות בארבע עיניים עם קיסינג'ר ומדבר גליות על תוכנית קרובה לזו של רוג'רס כתוכנית שתגשר בינינו לבין ארה"ב. אל דאגה, מי שהיה מסוגל ל"סיוון" מטעמים פטריוטיים, מי שהיה מסוגל להצביע בקונגרסים ציוניים נגד נוסחת מדינת ישראל כמטרת הציונות, מי שהיה מסוגל להגן על קסטנר וקסטנריוזם, יהיה מסוגל לכל. אותם האנשים, אותו שורש פורה ריש ולענה, אותו אופי, קרא לכך אפורטוניזם, קרא לכך מפא"אזם, קרא לכך איך שתקרא; הם הרביבים, הפרסים ואלונים, יש להם חלק בשחרור ירושלים בדיק כמו שיש להם חלק ביציאת הבריטים, הם חפים מפשע זה. הם לא רצו בזה. הסגרת "השטחים" היא תוצאה ישירה מהסגרת אנשי המחותרת. לכאורה שלוש שנה מרחק, לכאורה עניינים שונים, לכאורה גם לא אלה האנשים, ואני אומר לך: עניין אחד ואופי אחד ו"שלטון" אחד. קסטנריוזם במהדורה ציונית, אף במהדורה ישראלית — פסברו ממלכתית. אילו היה במנהיגות זו שלנו שמץ מהאמונה והרצון של הרצל, או אילו היה להרצל שמץ מהכוח הממשי הזה שיש לנו היום, הלא היינו פה מלכות גדולה עם עשרה מיליון יהודים, עם אוצרות נפט, עם עמדות מפתח איסטרטגיות במדיניות עולם. אבל עם שלטון שכזה, בעל מסורת ושרשים שכאלה, אין שום בסיס הגיוני או פסיכולוגי לעמידתם בלחצים שיבואו עלינו לגבי הגולן, יהודה, שומרון ואף ירושלים. והלחצים יהיו עוד כבדים יותר. הריכוך כבר התחיל, ואין הוא קשה כלל מכיוון שהללו רכיכים הם מטבעם. אלא אם כן ידידי האופטימיסט, אתה מצפה לניסים. ואני יודע מה סוג הניסים שאתה מצפה להם: הערבים, הם הצילינו לא פעם, הם ימשיכו להצילנו. לא ידידי, לא זו בלבד שאינני אוהב ניסים, אלא שחרפה היא לסמוך עליהם; הרפה, כי אין הכרח כלל להזדקק להם, ומלבד זאת — אין אנו גם ראויים לניסים. ניתנה לנו הזדמנות היסטורית שכמותה לא היתה לנו בכל חולדותינו, ולא הזדמנות בלבד, כי אם גם כורח. ההשמדה באה לומר לנו: זה מה שצפוי לכם אם לא תנצלו את ההזדמנות והנה גם זה ללא הועיל, אנו מבזבזים את השעה ההיסטורית החדיפעמית — ועל כן אין אנו ראויים לניסים. והם גם לא יקרו עוד. עכשו צמה להם לערבים יועץ יהודי היודע אותנו, כי יודע הוא את עצמו, לפני ולפנים, והוא מדריכם ומיעצם כיצד ינצחו את ישראל, כיצד יבצעו את זממם בלי מלחמות כלל, בלי סיכונים כלשהם. כן, אני פסימי, ידידי, מכיוון שיש הגיון מסוים במה שקורה לנו. זה כמעט מגיע לנו.

הפסיק האופטימי: גם על זה עוד אענה לך, אך לפני כן שאלה קונקרטיית. כאמור אינני סבור שהדברים יתגלגלו עד כדי כך. אינני רואה אפשרות של נסיגה מהגולן. וודאי לא בירושלים. בגולן יש ישובים חשובים יותר — הישובים שמתחת לגולן. יש שם חזית משותפת בלי אידיאולוגיות, ולאלה זוהי שאלת חיים ומוות. לגבי יהודה ושומרון וירושלים ודאי יש מחסום גדול של בחירות ושאלה פי העם, וכאן אין ספק שאין בעם רוב למען נסיגה. אבל ארחיק לכת: נניח, נניח, שממשלת המערך וגרורותיה

תהיה מוכנה לנסיגות אלה בכל מיני איצטלאות מנוסחות. מה שברור גם לך הוא, שזה ודאי ייעשה רק במסגרת של הסדר שלום, הסדר סופי. אינני צריך לומר לך, שאין נפשי יוצאת לך. לא למען השלום באנו הנה, כי אם למען גאולת ישראל וגאולת ארץ ישראל, שהיא תנאי לגאולת ישראל. אמה יודע שאינני שייך לציונות של "מקלט בטוח", של אוגאנדיזם, טריטוריאליזם וכיו"ב. אבל דומני, שגם יהושע בן נון לא היה ציוני של "מקלט בטוח" אלא בא לרשת את הארץ כמצווה, ואף על-פי-כן לא סיים את מלאכתו והותיר "הארץ הנשארת" לדורות שלאחריו עד דוד המלך. היו איפוא גם אז כ"ישיבים ונסיגות. והיו שנות שעבוד. אמת, נכון, לא מרצון כבימינו. על בסיס זה של רצון גאולתי היסטורי משותף, אני שואל אותך: אם יקרה חלילה הגרוע מכל, אם יצליח קיסנינג'ר גם בעזרתו של אבא אבן ודומיו הרבים פה לסחוט את מה שהוא באמת מתכוון לו: לבצע את תכנית רוג'רס, להתוויר את ישראל לגבולות 1949, ומתוך הנחה שעל בסיס זה יושג מצב של אי-לוחמה באמת, ולכן יסכימו בוודאי ויסייעו שתי המעצמות העולמיות, מתוך אינטרסים שלהן, האם זה יהיה אסון? זה הסוף?

הפסימי: כן, זה הסוף. ואני באמת משתדל להתגבר על היסודות המכונים אמוצי יונאליים, של אהבת המולדת, של רצון לגדלות, בחשבון קר ביותר — זה הסוף. נסיגה לפי תכנית קיסנינג'ר היא הסוף. שים נא לב לפרשת צ'כיה משנת 1938. גם אז זה התחיל רק בהחזרת שטחים מיושבים ע"י גרמנים-סודטים, וצ'כיה היתה מאגר עצום של נשק, ולצ'כיה לא היתה גם בעיה של יורדים...
הפסיק האופטימי: אך גם לא של עולים.

מדינה פלשתינאית — התחלת הסוף לישראל

הפסימי: עוד אחזור לעולים. אין שום הגיון למדינה פלשתינאית ביהודה ושומרון ורצועת עזה עם פרוזדור, ואנו עוד נוסיף אולי גם פרוזדור לחיפה. בגליל תקום או באופן טבעי תנוצת אירידינגטה; וכשתהיה מדינה פלשתינאית לא יהיה גם שום צידוק להשארותם של חצי מיליון ערבים בתחומי מדינה של יהודים, וכן גם שום אפשרות להשארותה בתחומנו של מזרח ירושלים על שבעים אלף הערבים שבחוכה. חוששני, שבשלב הראשון הישאר לנו מנצחון ששת הימים רק גישה לכותל דרך הרובע היהודי... אין צריך לומר מה אילית היא האבתנה שמבחינים אצלנו: מדינה נוספת בין ישראל והירדן — לא. עם ירדן — כן. או: עראפת — לא. חוסיין — כן. והרי זה — הבל ורעות רוח ואבסורד מדיני וגם מוסרי. ברגע בו אנו מודים שהשטחים ההם שייכים לערבים, שום ברדעה לא יסכים לאבחנות אלה. אם זה לא שלנו, אין זה ענינו מי ישלוט שם, או אם זה יהווה מדינה נפרדת או מצורפת, ואם נחזיר לחוסיין ומחר יתפרדו ממנו? ואם יתפרדו וימליכו שם את ג'עברי למשל (מפונקו של דיין) ומחר יורידו אותו וימליכו את ד"ר חבש, הנצא למלחמה? או אם תהיה הסינתזה בין שתי ה"קונצפציות" שלנו: "פלשתיין" בפידיראציה עם הממלכה הירדנית, ובמשך הזמן תקום פלשתיין זו שמשתי גדות הירדן ותעלה לשלטון את עראפת או את חבש. לאחר שיסולק חוסיין, מה נעשה? נגיש מתאה ל...או"ם, במחילה מכבודך? הרי זה הבל ורעות רוח! אין שום טעם לחשוב, שמגמת היסוד הערבית שהיא לחסל את הקיום היהודי הממלכתי, ובלשונם — הציונות, תיעלם עם ייסודה של מדינה פלשתינית. הגבולות האבסורדיים מבחינה בטחונית, וגם מבחינה היסטורית ומוסרית, יצפו להזדמנות חדשה,

מצד ם ולא מצידנו, שהרי אצלנו היתה השלמה עם גבולות קשים ואבסורדים עוד יותר. ארץ ישראל כמושג יהודי-לאומי תיעלם ועם זה ייחלש וייעלם גם הבסיס ההיסטורי שלנו. יתחדש הניסיון "הישראלי" להקים פה "אומה חדשה" שלא בהמשכיותה של ההיסטוריה היהודית. אין צריך לומר שיבוא קץ לעליית למדינות פרובלמאטית זו; פרובלמאטית גם מבחינה היסטורית ודתית, ואין צריך לומר כלכלית ובטחונית. התנופה המשיחית, שהיינו עדים לה עם קום המדינה ונצחון ששת הימים, כשבכריה"מ התחולל ממש נס תחיית המתים, תחיית עצמות יבשות, אשר אמרנו כי אבדו לנו, תנופה זו לא רק שתגדע, בעצם היא כבר נגדעה כמעט לאחר מלחמת יוה"כפ, אלא שגם תעורר תנועה אנטי-משיחית מובהקת של מיואשים על ידי היוזק הנטייה להיטמע, ומאדך גיסא תתחזק ההסתגרות הדתית של החלק הדתי. מדינת ישראל אם לא תימחק במסע ערבי מחודש, וחזק יותר, תידחק לגבולות שלא יהיו עוד בני הגנה כבשנים קודמות, ועלולה היא לדעוך לאט-לאט בעוזותות של מאבקים פנימיים. מי יודע גם לאן עלולים להדרדר כל מיני "פרץ"יים ופנתרים... אמנם עם ישראל שבגלויות לא יחדל ר"נצח ישראל לא ישקר", אך מי יודע מה דמות תהיה לקיומנו. יש ונדמה, כי מדינת ישראל, כאילו להכעים עושה הכול, כדי לאבד "צלם אלוהים", כדי לחקות את המקולקלים שבגויים; בשביל זה היה כדאי?

האופטימי: עלי להודות לך על סיום מגילת איכה חדשה זו ב"נצח ישראל לא ישקר", אם כי בפיך היה פסוק התקווה מר כלענה. לא, אינני בא להתנחם בנצחיות זו. אני שוב נמצא אתך על בסיס רצוני אחד: לא לחזור עוד להוויה הגלותית על כל הכוח ו"היופי" שהיה בה, ובכל זאת גלות היתה. לא עוד גלות! אם בכל זאת אני נאחז באותו פסוק, הרי זה כדי להזכירך, שהוא שימש בראשי תיבות שלו. מפנה היסטורי מסויים, מכל מקום חידוש גדול בציונות. הלא זה ניל"י. ומה שהגו ומה שעשו אנשי ניל"י היה רחוק ממיסטיקה ומנחמות בנצח. כי אם מעשים מוחשיים מאד ומחשבה ארצישראלית מאד. החידוש המחשבתי היה בכך, שאחר רעיון ביל"ו — עוד ביסוס על פסוק, אם כי מקוטע — של דרך שיבת ציון התנחלותית, ואחרי הרעיון המדיני של הרצל — בלי פסוקים ביסודה, אף-על-פי שברגע דרמאטי כמו צלל גם הוא לפסוק: "אם אשכחך ירושלים" — צף רעיון שחרור הארץ מידי שלטון זר, בשלב זה על ידי סיוע לבעל ברית עולמי. ואם כי מעשה הריגול איננו מעשה צבאי פשוטו כמשמעו, כבר היה בניל"י היסוד המחתרתי, משמע — יסוד החתירה מתחת לשלטון זר לסילוקו מן הארץ, ולא במקרה ינקה המחתרת הלוחמת מניל"י, גם מצד הגבורה וההקרבה וגם מהצד הרעיוני.

הגרעינים הבריאים החבויים בקרבנו

מפטיק הפטימי: מה עניין ניל"י והמחתרת לכאן? אל תברח לרומנטיקה הציונית. האופטימי: עניין ניל"י אמנם הזדמן לי באקראי, כי אתה העלית פסוק, אך הוא שייך לעניין, גם הוא מקור לאופטימיות שלי. הוא ברקע האופטימיות שלי. המצב בארץ בימי מלחמת העולם הראשונה היה כלאחר יאוש. מלחמה ואיבה ורעב וגירושים. המעט אשר נוצר עד אז כמעט ונמחק. על רקע זה קמה קבוצה קטנה. מיעוט לוחם בקרב מיעוט ציוני שבקרוב מיעוט יהודי בארץ, שהרי רוב הישוב בארץ היה באותם הימים לא ציוני ובחלקו אף אנטי-ציוני מטעמים דתיים. לא שהמיעוט הזה של ניל"י שינה

בפועל את ההיסטוריה. היו גורמים נוספים שעשו זאת, אך מיעוט זה מוכיח על גרעינים בריאים החבויים עמוק בקרבנו וצצים לך לפתע מבלי שציפית, כמו בהיסח-הדעת כל-אחר יאוש. ודאי שגורל הציונות שונה היה, אילו הישוב אחרי הצהרת בלפור הונהג ע"י אהרונסונים ולא ע"י רופינים ו"אחד-העמים". ובתנועה הציונית העולמית, אילו נורדאו וז'בוטינסקי ולא ויצמן ובן-גוריון היו קובעים את המדיניות של העם היהודי. ועכשיו בוא וראה: לא אהרונסון, לא ז'בוטינסקי ולא המחותרות אצל ולח"י הנהיגו את הציונות; אלה נלחמו כמיעוט, שחזית להם מפנים ומאחור וע"כ הצליחו רק חלקית, כי רק חלקים של העם ושל הציונות הלכו עמם; את הציונות הנהיגו ויצמן ואחד-העם ומפא"י, שגם המדינה שקמה היתה לרבים מהם יותר ממה שקיוו או רצו, ואף-על-פי-כן, ראה למה הגענו! ואינני מתכוון לרגע זה, שאנו נתונים במצוקה מדינית ואבדן ראשים ולבבות בצמרת ולמטה ממנה; אני מדבר מבחינה היסטורית. הרי לא מהיום הזה אנו שרויים ביוכוחים. ודווקא מכיוון שתמיד נסיה לראות שחורות, אני רשאי לשאול אותך "עם היד על הלב", כפי שאומרים הבריות: הרי לראשונה נפגשנו דומני בבית הסוהר המרכזי בירושלים, בימי הבריטים. אילו אמרתי לך אז, שעה לפני שברחתי משם: להתראות, את הויכוח נגמור בהזדמנות אחרת, אולי נתווכח אז על כך, אם תהיה נסיגה יהודית מן ה...גולן ומסיני או לא תהיה, על כל פנים על בסיס של מדינה יהודית על הירדן ובגולן ובסיני ושלשה מיליונים יהודים בה, וצה"ל אדיר, ואנחנו שנינו ממשיכים בויכוח הפסימיסט והאופטימיסט, היית מאמין? והרי אתה הוא שהעלית את המשכיות השלטון המפא"י בציונות עד היום, ומהמשכיות זו אתה מסיק מסקנה פסימית, כאילו הכל אבוד. והרי לי זה משמש בסיס לאופטימיות דווקא. אופטימיות משתי פנים, אפשר לומר; והרי כך הם אומרים — הודות לשלטון זה הגענו למה שהגענו; עד שאתם האופוזיצ"י יונרים מרבים לדבר, אנחנו עשינו. אתם דיברתם על מדינה וצבא, אנחנו כביכול התנגדנו, כטיעונכם, אך מי עשה את המדינה ואת הצבא, ומי העלה המונים? ודאי שאני יכול להוכיח בהוכחות רבות, שאין הם "אשמים" בכך. נסיבות היצוניות — השמדה, התקפות ערבים, כפייה מבחוץ ועל הכל לחצים מבפנים של התנועה הלאומית ושל המחותרות. מכל מקום אפשר להסיק: ראה, למה שהגענו על אף שלטון אופורטוניסטי זה. ואם בשלטון אופורטוניסטי של מפא"י, על כל גרוריו הגרועים ממנו, הגענו למה שהגענו; ואמנם רצינו יותר, אך ספק אם האמנו שבזכה לכך, למה שאפשר להגיע אם ישלטו בעם ובכוחות המצויים בו בפנים ובהזדמנויות הנמצאות לו מבחוץ, הכוחות הלאומיים והממלכתיים מיסודם הנפשי והרעיוני של ניל"י וז'בוטינסקי והמחותרות; וגם אם לא יצליחו אלה להגיע לשלטון כשם שלא הצליחו בעבר, שמא יספיקו כשם שהספיקו בעבר לדחוף את האחרים? ראה תופעת הרב כהנא בארה"ב, ראה תופעות "גוש אמונים" כאן ועכשו. ודאי, שיש גם לי רגעים קשים. יודע אתה כיצד אני מתגבר עליהם? אני פותח עיתונות שלנו מלפני חמישים, ארבעים, שלושים ועשרים שנה ואני קורא את דברי השחרות שלך ושכמותך, ולפעמים גם שלי עצמי, ואני רואה כיצד הדברים לא התפתחו לאסון, כפי מה שנובא שם ואז. להיפך, הדברים התפתחו ליתר כוח. להתרחבות, אף-על-פי שהגיון חייב לכאורה את ההשתלשלות לאסון. ייתכן, שאתה צודק על פי ההגיון, אך משום מה המציאות שלנו לא שכנעה אותי, שההגיון עצמו צודק בהיסטוריה היהודית.

הפסימ"י הוא אשר אמרנו: רק נס יצילנו. אתה רוצה לסמוך על ניסים? האם

בשואה קרה נס? ובשני החורבנות שקרו ארעו ניסים? פעם אחת ביציאת מצרים ארעו לנו ניסים ומאז אנו מצפים שוב ושוב לניסים. "מוחל טובות"! אם אנחנו עדיין זקוקים לניסים, איננו ראויים להם. חשבתי שמתותה של הציונות הוא בין היתר: להשתחרר מהצורך בניסים. ואולי ההזדקקות לניסים הפכה לנו לטבע שני, טבע הגובר על הרצון להיגאל גאולה של ממש. אולי צדק הזו ב"הדרשה", שאפילו הרעיון המשיחי הפך להיות ליסוד אנטי משיחי מובהק. אי שם בעומק הנפש אין אנו רוצים כלל להיגאל. אולי זהו עניין תורשתי: דתן ואבירם חיים וקיימים ב"גאונים" שלנו, בעורקים שלנו. ואם הם נתאפשרו בגלות קצרה יחסית וקשה כגלות מצרים, מה תקווה שנשתחרר מהם לאחר גלות של אלפיים שנה שאמנם ארעו בה "אי-אלה" אסונות, "שואות" בלשוננו, כטבח ת"ח ות"ט, כאשוויץ? היו אמנם גם "תורי זהב" בספרד, ועיני כסף בארה"ב, וריווח והצלה ממקומות אחרים, משושן ועד קנדה ואוסטרליה, ומחר אולי על הירח. וישנה מלכות חיים בתורה ובמצוות, המקנה גם את העולם הבא, וגם אושר וסיפוק בעולם הזה. שאל את חסידי חב"ד, לא אלה שכאן, כי אם אלה שבגלות ארה"ב, אלמלא יציאת צפון אפריקה ודאי היה קם שם מרכז חב"ד? אדיר מלא יהדות ומלא גלות. וכבר היו הוגי דעות, ואף מגדולי הדת, אשר קיטרגו על שיבת ציון בימי כורש, שלא היתה שיבה של ממש, רק הפסולת עלתה והשמנת של העם העדיפה להשאר על נהרות בבל, וגם הפסיקו לבכות שם. ביחוד כאשר נתברר, שעל נהרות בבל אפשר לשיר שירי ציון; ואכן, היפים שבשירי ציון הושרו על נהרות הנימין והויסלה, בעוד אשר כאן דווקא והיום דווקא, ובישראל דווקא, שרים שירי ניכר ושירי עכר"ם ממש; פסולת שבעכר"ם כבשה את המוח ואת הנפש. ומי יודע, אם המתרחש אצלנו היום בתחומים הממלכתיים, הכלכליים, אינו הוכחה לכך, שצדקו שונאי ישראל שטענו, שאנו לוקים בהעדר חוש לממלכתיות, ועל כן חרבו מלכויותינו... ויש משהו ותוא ישעיהו ליבוביץ', החופך ליקוי זה ליתרון, ומבקש מלכתחילה לנתק יהדות מממלכתיות. היה זמן בו קיוונו, שתוכעות גלותיות תחלופנה כאשר יגדל לנו דור צברים ארצישראליים. מה התברר? מכל המורשה הגדולה של היהדות הגלותית הם ירשו את הרצון והיכולת להסתגל ל...גלויות. את הסולת השליכו, את הפסולת שמרו. על כן הניהומים אתה מנסה לנחמני בהם על יסודות ממלכתיים ולאומיים בתוך הציונות, על גילוי מרדנות נגד הממסד הציוני והישראלי ההורס עצמו, הם ניחומי שוא. אילו היה הדבר רק ברובד הקרוב, שהזמן גרמו, שהציונות גרמה, שהציונות האחד העמית, הסוציאליסטית גרמה, ניחא. אבל הדבר נראה לי חמור פי כמה, כי נעוץ הוא עמוק באופי שלנו ממצרים ועד הנה...

מפסיק האופטימי: אך ממצרים יצאנו.

הפסימי: יצאנו? הוציאו אותנו בכוח! אולי אף גרשו אותנו. ומשה רבנו בכוח מנע את שובנו למצרים. עובדה היא: העם היהודי במיליוניו יכול היה בימינו לעלות ולסיים גלויות ולא עשה כן, והלאו אין בריטים ואין תירוצים.

ג. במימד הגזע

האופטימי: דייני, דייני. התחלנו להסתובב במעגל, אף-על-פי ואולי מפני שהרחבת את החזית, הפכת אותה כמעט למטפיסיקה של ההווה שלנו. דומני שהשיטה ברורה, אתה עושה סלקציה של העובדות. אתה מעלה את עשרת המרגלים שרצו לחזור ולא

את השניים שהאמינו וכבשו. אתה מדבר על יורדים ולא על עולים. אתה רואה נסיגות ולא כיבושים. יכול להיות שרבו הניסים בתולדותינו, רבו מדי, אך שרשרת ארוכה כזאת של ניסים בלתי-הגיוניים ואנטי-הגיוניים מצטרפים להגיון מיוחד בימינו. שאולי רק לאנשי אמונה עמוקה יש לכך שם. ודאי, מי שעמד בוורשא או בלונדון בשנות השלושים ואמר: אל דאגה, יהיה טוב, טעה והטעה, כי היה רע מאד, הנה, כשדברים אלה נאמרים אני שומע טוב, מפי ראש ממשלת ישראל, "יהיה טוב" שכזה; הוא מרוצה, כמעט מאושר מתוצאות ה"הסדר" עם מצרים. לא, ודאי שאינני עם אומרי "יהיה טוב" סתם. אני ממשיך לראות אורות בחשיכה ואולי גם לא אתכחש לכך, ודאי לא בפני עיניך החודרות — נתגבשה בי אותה אמונה של נצח ישראל. מי שעבר כל מה שעברנו אנחנו, אוקיטוסים של דם וסבל, גלובוס שלם של רדיפות ופיתויים, והפיתוי מסוכן מהרדיפה, ונשאר חי, ולא חי בלבד, כי אם חי ויוצר ממלכתיות מחדש על כל ליקוייה, אך ממלכתיות בכל זאת, וצבאיות בכל זאת, יש בו משהו, לוח שבשדרה שאיננו כלה, לא ייתכן ממש, לא ייתכן שעוצמה כזאת, אשר נתגלתה בציונות על כל גזגזיה, מי בכה ומי בכה, חסרתאב ותחפורר סתם כך.

ההתעוררות הציונית התגבר על ההסתאבות

עצם תקומת המדינה וקיבוץ הגלויות והחייית הלשון והתגלית הצבאית בעם זה, הם מעשה פלאים בעל דינאמיות משלו. תמיד היו מעלות ומורדות בציונות והירידה של היום היא קטנה פי כמה מנו שהיתה בעקבות העליות האידיאליסטיות הגדולות — ראשונה, שנייה, שלישית. ועד שאתה מביט בחצי הכוס הריקה, אני מביט בחצי הכוס המלאה והממשיכה להתמלא, אם כי לא באותה תאוצה ובאותה איכות שהיינו רוצים. לפעמים נדמה לי, שהדינאמיות של שיבת ציון היא בעלת עוצמה כזאת, שגם אילו רצו ראשי ישראל במכוון ובזדון לעצרה או לבטלה, אין הם יכולים. ואני עדיין איני בטוח שאכן הם הסלנים מדעת ומרצון ומהנאה. בלתי מוכשרים? כן, נבוכים ומופחדים? כן, אך רוצים בחיסולה של ישראל? לא, וכי למה? דווקא משום שהם בסך הכל אנשים קטנים, לא ראויים מעצמם למעמד שהגיעו אליו בעקבות המשטר האבסורדי פה, כשסביבם, כן, סביבם ובשכנותם ולא דווקא בגלויות, מצויים מוכשרים יותר, ראויים יותר, דווקא עובדה זו תדרבן אותם להבטחת המדינה ולשליטה בה. בן-גוריון אבי השיטה הזאת טכסיסן מעולה היה וידע תמיד לקפוץ על הסוס ההיסטורי ברגע האחרון, גם על סוס הממלכתיות והצבאיות, ואולי מתוך שלא לשמה בא לשמה והכריע כמעט אישית הכרעה היסטורית ב־1948 כשכרבים חששו. ודאי שכיום הוא נראה "גדול" בעיני רבים ואם בעינינו "גדול" הרי זה רק בהשוואה ליורשיו, בעיניהם הוא ממש גואל ומשיח, מה שאינו ראוי לו, כמובן, שהרי בימי ולא מעט גם בעטיו אחרנו את המועד להצלת חלק ניכר מהעם, שלישי האומה אחר את המועד. ודאי שלא קשה לקטרג על שלישי זה, על כך שרק חלק ממנו רצה להיגאל בכלל. אך זה חוק היסטורי וסוציולוגי הפועל אפילו בתחומי הנס ההיסטורי ששמו קיום ישראל או גאולת ישראל. גם יוצאי מצרים בשרי-דם היו, גם גולי בבל לא עמדו במבחן ורובם לא עלו אלא הקימו "ישיבות" בגולה. מבחינה זו, מבחינה היסטורית רחוקה ואף בפרספקטיבה ציונית של מאה שנה, ופרספקטיבה קצרה של מדינת ישראל, פחות משלושים שנה, הסיכום הכללי מאפשר אם לא מחייב לומר: יהיה טוב. אם יגיעו מים עד נפש והממשלה

עד רפשי ו"הסדרים" לא ימנעו מלחמה, ואין ספק שתהיה מלחמה — היא תסתיים וודאי בטוב, שהרי בלית ברירה — ננצח. די מזור, ובכל זאת: האופטימיות שלי כאילו מבקשת מלחמה...

הבורר: אני ודאי רשאי לומר: דייני, שאם לא כן, שניכם תגידו את הכל ונמצא תפקידי מיותר. אך הרי לא התישבנו כאן כדי "להתלבט", לטעון לכאן ולכאן — "מהך" ו"מאידך". אין ספק, שמרבית הדברים שאמרתם אינם רק עניין שבין שניכם, ואף לא עניין בין חלקי העם, כי אם עניין של חלקי הנפש של כל אחד מאיתנו. בכל אחד מאיתנו יושב גם האופטימי וגם הפסימי. פסח ותשעה באב טבועים בהיסטוריה שלנו כשם ש"שבת-חזון" ו"שבת-נחמו" טבועות בלוח שלנו, ובלב כל אחד מאיתנו. אבל, הרי לא התישבנו כאן כדי לרונן או כדי לקונן, ואף לא כדי להתבונן בלבד. עניין זה של התבוננות ודאי הוא חשוב, אבל מכיר אני יתר-עלי-המידה את אהבת ההתבוננות לשמה, ובימינו הרי גם תורת ה"יוגה" מצאה לה "חסידים" אצלנו. התבוננות, התבוננות כל כך עמוקה, שהיא מביאה לידי אפיסת התודעה בכלל. זה אחד האידיאלים של אותה פילוסופיה. אין זה ודאי מקרה ששתי תפיסות אלה, פסימיות ואופטימיות, שייצגתם אותן, לא מצאו להן מונחים עבריים. הלשון העברית אינה מכירה אותה ואפילו החדשנים הגדולים אצלנו לא מצאו להם תרגום יפה, מכיוון שהם מנוגדים למהות העברית. יש בהן מן העכר-מיות, ואני מדגיש — למהות העברית, ואינני אומר "היהודית", כדי להקניט את ה"עבריים" הבורחים או רוצים לברוח מיהדות. למהות עברית זו שייכת אופן מכריע הברירה, בעוד אשר פסימיות ואופטימיות הן ביסודן פאטאליסטיות — "יהיה טוב" או "גזירה היא ובלתי נמנעת", כל אלה בבחינת שב ואל תעשה, ממילא ה"פארקות" — אלות הגורל אי-שם, טו את גורלך, אם לטוב ואם לרע. בתקופתנו, שלכאורה השתחררנו מעכו"מיות שמימית (עבודת כוכבים ומזלות), נשתעבדנו לעכו"מיות ארצית מאטריאליסטית, או פסיכולוגיסטית — לא אלים על האולימפוס עוד, כי אם תסביכים בתהית השאול של הנפש, של הפרט או של הכלל, ואין מפלט. מום מלידה, לידת פרט או לידת עם — שניכם במחילה מכבודכם הנכם ממין עכו"מים שכאלה, אף-על-פי שגירתם קצת את המהות האלה, הפסימיסט מוצא שרשו בדתן ואבירם, האופטימיסט ביהושע בן נון וכלב בן יפונה; הפסימיסט מעלה באוב את ה"סיוון" ואת היודנראטים, והאופטימיסט את ניל"י ואת המחותרת, ודאי שאלו הן עובדות ולא כוכבים ומזלות הורוסקופיים, שהרי "אין מזל לישראל", אלא שעצם העובדה, שאלה ואלה הם בגדר עובדות, מצביעה על הכיוון הנכון של המחשבה האנטי-מיתית שלנו: יש ברירה. והברירה בידינו. שמיים וארץ מסייעים ואינם קובעים; אני נוטה מבחינת הניתוח של המצב לקבל את ציורך שלך — פסימיסט עכומ"י, אך בלי המסקנות. בראש ובראשונה אני חושש מאותה אופטימיות של "יהיה טוב", שאינה מחייבת ללא כלום, שהרי "יהיה טוב". ואני נוטה יותר לצד החרדה, כי ברור לי: אם לא נעשה כלום, ודאי יהיה רע ואם נעשה טוב, ייתכן ויהיה טוב. ודאי — מכאן, ייתכן — מכאן, רק ייתכן. משמע אין כאן איוון בין האפשרויות, את ההזדמנויות הגדולות החמצנו, גם למחרת הצהרת בלפור, גם למחרת עליית היטלר לשלטון והזעזוע הנפשי והנכונות שהיו בעם בגולה, וגם למחרת מלחמת ששת הימים. כל אלה נוצלו במעט, פחות מהאפשר. ולאו דווקא רק באשמת מנהיגות קטנה, שלא בתיאום לגודל השעה, שהרי גם מנהיגות זו מקרבנו יצאה. וצודק הפסימי בחשדו, שמנהיגות קטנה זו היא פוגקציה של תכונות

מסוימות בנה, ולא גופים זרים, טפיליים שבתוכנו. אלא שיש בנו גופים נגדיים, המת-
 גייסים כמעט תמיד נגד המחלה. יש לטפחם, יש להגבירם, ואם ההתעוררות מאחרת
 לבוא, מותר וחובה גם לנתח, כדי למנוע גנגרינה. בעם כולה, בכל אחד מאיתנו,
 מתרוצצות כל הנפשות מכל הדורות. בכל אחד יש מדתן ואבירם וגם מנחשון. אחד
 המרבה אחד הממעט. גורמי חוץ לפעמים מסייעים לעורר את היצרים הטובים ולהגבירם
 על היצרים הרעים, גם אם כוונתם של אותם גורמים, דווקא לרעה. אך לסמוך על כך
 אסור. הנה ירד עלינו בימים אלה פרופסור אחד, פסיכולוג וקרימינולוג ופרסם מאמרים
 על עקידת יצחק ועל תסביך האב להקריב את בנו, ולא הסתיר כלל את כוונותיו האקטור
 אליות תוך הסברת המלחמות פה שהן כמעשה אבות כדי להקריב את
 הבנים. ובסיום הניתוח המדעי-שלאטאני הזה מסקנה: בפרשת העקידה צדק... השטן,
 זה שמן האגדה (לצורך "פרשנות" זו התנ"ך פסול ומדרש תלמודי דווקא — כשר),
 המפתה את יצחק להמרות את פי אביו, שטנים אלה שבקרבונו, (לובשי איצטלאות
 מדעיות, הומניות, גרועים מסאדאטים וקיסינג'רים). עובדה היא: ההיסטוריה שלנו
 גדולה וקשה, מכל מקום לא טראגית כל עוד השטנים נכשלים בפיתוייהם, כל עוד קמים
 אצלנו מדי פעם גושי אמונים, המורדים אמנם נגד אבותיהם, אך נגד אבותיהם שנת-
 ע"כמו (כך, נתעכמו, מלשון עכום בכף, אם כי גם הקוף יפה להם). ודאי
 שאנו נמצאים במדרון, על פני השטח מאז מלחמת יום הכיפורים, וליתר דיוק, מאז
 ההימנעות מהבסת האויב לאחר ההתאוששות וצליחת התעלה. עמוק יותר — סיבת
 המחול היא בהעדר הרצון הממלכתי הגדול לאחר מלחמת ששת הימים, וניקתו ממורשת
 הציונות של "מקלט בטוח", "בית לאומי", "תכנית חלוקה" וכו'. אך עדיין ניתן להיעצר
 במדרון.

יש להפעיל את הנחשונים ואת הנחשוניות שבעם

לשם כך דרוש גיוס מירב ומיטב הכוחות של האומה. והם קיימים היום אולי
 יותר משהיו קיימים בשנות השלושים. היום הציונות איננה במיעוט כפי שהיתה אז.
 היא כבר איננה בגדר הלום. הפוטנציאל של יהודי רוסיה לא הופעל ולא נוצל, אף
 לא זה שהתעורר בארה"ב — בחזית היהודית-פנימית; וזו, התנועה הלאומית בהיקפה
 הרחב (ועליה אני מדבר ולא על ה"ליכוד") איננה מפעילה כוחות במידה שהפעילה
 אותם בשנות השלושים באירופה המזרחית. ואינני מדבר על מתחרות. אני מדבר על
 העוצמה ההינוכית וההסברתית והתעמולתית הבלתי פוסקת, שאיפשרה את המחתרת
 ושהיא חייבת לאפשר היום תנועת מרי גדולה. "גוש אמונים" הוכיח שיש מקום לכך.
 אמנם ייתכן, שהשרשים הדתיים של "גוש אמונים" חסרים לתנועה הלאומית, ששרשיה
 כאלו נתייבשו, או נתמצו עם המחתרת הלוחמת, עם הקמת המדינה והצבא — שני
 מושגים, שעמדו במרכז החינוך הביתרי, ורק נשכח ששניהם היו מכשירים ולא
 אידאות. אך היהדות האדירה שבארה"ב הוונחה כליל דווקא בשעה שיש שם
 ציפיה. ז'בוטינסקי התאונן תמיד על הזרות האופפת אותו שם. אין אל מי לדבר. היום
 יש אל מי לדבר ואין מי שידבר, פרט לדוברי "ישראל", המחניקים את הכוחות המתעוררים
 שם. הניסיון המרשים והקצר של מאיר כהנא כמו נסתים בגלל טאקטיקה מוטעית,
 אם לא לנגוע בחולשות אישיות, אך מה שהתרחש בזמן הקצר הזה, הכוחות שהחגלו
 בקרב יהודי בריה"מ, מוכיחים שיש נחשונים ויש נחשוניות רבה בעם, אלא

שאינם מופעלים, וגיבורי האתמול או שעייפים הם, או שריכוז עצמם בחזיתות אחרות בלתי מכריעות. היה היתה עיתונות לאומית אדירה בשנות השלושים והארבעים. כיום מדבר שממה. יש כיום מאות מורים בכל דרגות החינוך ממוצא התנועה הלאומית. וקולם אינו נשמע ורושםם לא ניכר. "המדרשה הלאומית" ובמה זו, שבה מתפרסמים דברים אלה, ביטויים בודדים הם ונאבקים על קיומם, וזה רק תחום אחד מני רבים, שניתן וחובה לפעול בהם. באופן תיאורטי ועל פי תופעות של ממש אני יכול גם להרגיע את הפסימיסטים בתחום הרוחני: כמעט שכורה הוא, שתתרחש תחייה רוחנית-דתית כבימי הנביאים, אך גם זה רק על ידי נביאים, ויהיה כינויים חדש כאשר יהיה. מכל מקום גם "כורח" זה לא מאליו יבוא, אלא שפה אינני יכול לתת "עצות", לתכנן תכניות: פה אני ארשה לעצמי להיות מאמין אופטימי בלבד. אני מאמין, אך שלא ככתוב שם. "גם אם יתמהמה", אני גורס בתנאי שלא יתמהמה! כי אפשר להחמיץ. אפשר לאחר. אך לא אסיים מבלי להעיר משהו אישית. אישית-פסיכולוגית, אליכם, אל שניכם. שמא כדאי שתבדקו עצמכם — שנבדוק כל אחד את עצמו, אם רצונכם בכך — האם אין השקפתכם, הפסימית והאופטימית כאחת, באה כדי לחפות על אי-עשייה כלשהי? אם פועלים כוחות שממילא, לטוב או לרע, אלהיים או שטניים, על כל פנים, דטרמיניסטיים, קבועים וקובעים מראש: "משיח יבוא" או להבדיל — "הכל אבוד"; ויש מתחמקים מהמעשה בנוסח גרוע מזה: "העם הזה אינו ראוי וכו', וכו' מהנוסחאות: מה אועיל אם אעשה, הרי ממילא... אדרבא, אתה הפסימיסט, חייב בעשייה יותר מהאופטימיסט. האופטימיסטים אומרים לפעמים: שמא נקלקל במעשינו. בסכך את ה"יש הקיים", אך אתה הסבור ש"הכל אבוד", הרי אין לך מה להפסיד.

עת לעשות! עדין בכוחנו לברוד

"אחרי היאוש אין יאוש עוד", לימדנו אורי צבי גרינברג, שאין בדומה, בשווה לו אצלנו לקטרוג, לחישוף שרשים רעים, למראות אימים לעתיד, כשם שאין בדומה לו, בשווה לו לאמונה וליצירה, שעשתה היסטוריה על אף היאוש שתקפה, ותוקפהו כה רבות. אם יאושך אינו חיפוי להשתמטות, תירוץ לעצלות או לנוחיות האישית, שמא תפעל כותוך יאוש, ויהיו מעשיך חזקים ועמוקים כחזקו ועמקו של היאוש, ויהי הסיכוי להציל קטן כאשר יהי, הלא אין מה להפסיד אליבא דיאושך? אם לא "ברית בריונים", שמא ברית מיואשים תשוב ותעשה היסטוריה? אף כי כאמור, עם כל ראייתי את המצב כחמור, אינני מן הגואשים, דווקא משום שחלק גדול מחומרת המצב אני זוקף לא על גורמי חוץ כי אם על גורמי פנים. וכשברור כבר מעל לכל ספק שהחזית הפנימית, הקשורה בכו התיצונות היא חזית העבודה שלא במרכאות, משמע — להכריח את העם הזה לעבוד — ולחיות מפרי עבודתו, שהרי יש גלישה מובהקת לטפילות באיצטלות שונות. והעם הזה — אותו עם, לכשיידרש לעבודה — יעבוד, כשם שהוא איננו עובד, כי הוא נדרש לעגלים. וכאותה אגדה על חכמי ישראל, שראו שועלים על חורבות הבית, הללו בכו והללו שחקו, הללו נתמלאו יאוש, והללו נתמלאו תקווה מאותו מקום, מאותו מעמד, מאותו מראה, ור' עקיבא, הוא ששחק, ולא הסתפק בשחוק ובפסוק, כי אם עשה: עם בר כוכבא עשה. אני רואה את השועלים הרבים המקרבים חלילה חורבן חדש, אך אני רואה גם באותו מקום כוחות עצורים. יש להאמין בהם. יש לעוררם, ללבות מחדש את האש — איש איש בסדנתו, על סדנו, בפטישו, ורבים ושונים הפטישים. גם אם

רק רמץ עוד נשאר, לאלמנט המופלא, שפרץ בדמות "גוש אמונים", יסודות חדשים מבין הממוסדים עד כה, שאיבדו אמונתם במימסד הציוני, שאין בו עוד אותו בטחון עצמי, שהיה אצל ההנהגה של שנות השלושים. אפשר היום להרכיב הנהגה מדינית, ארגונית ורוחנית של מהפכה עברית הרחוק הרחק מעבר למסגרת המפלגה, שנודעה עד כה כנושאת האופוזיציה. יש אישים ויש גורם וגם מאוכזבים וממורמרים הם חומר דלק מבורך, אם יכוון כדבעי. יש לשבור הרגלי חשיבה והרגלי ארגון והרגלי פעולה של האופוזיציה עד כה, ולהיות מוכנים גם ל"סיוונים"; מוטב לנטות לפסימיות בהערכת הכצב מאשר לאופטימיות; הפסימיות קרובה יותר לאמת העובדות, ובדרך כלל מוטב לטעות בבחינת פסימיות מאשר בבחינת אופטימיות. יש לצאת מנקודת הפסימיות וללכת לכיוון האופטימיות, אבל ללכת ולא לשבת וליהנות מה"יהיה טוב". לא יהיה טוב אם נסמוך על זה ש"יהיה טוב"; גם לא נילחם אז היטב בכל החזיתות, ולא יהיה טוב. עם האוהב פסוקים אנחנו, ויש כמובן פסוקים לכאן ולכאן. מ"מה טובו אהליך יעקב" עד "עם נבל ולא חכם" אך יש גם כחוב שלישי המכריע ביניהם: "אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם, הרב תאכלו, כי פי ה' דיבר". ה' דיבר ולא כפה, הוא שנתן את הבחירה. ועלינו לברור, עדיין בכוחנו לברור.

*

הגירת ערבים ממצרים לא"י במאה ה-19

חוץ משלושים אלף נפש לפחות של פלחים מהגרים ממצרים, שהם כ-10% מן האוכלוסייה, שהיתה בארץ בשנות שלטונו של איברהים פחה, והחדירה המתמדת גם של שבטי בדואים ועירוניים לעזה ולעיירות צפונה ממנה, הדרו שבטי בדואים עד לגליל, כגון שבט של הינאדי, והשבט אברא-זבייד שנודד במרחבי עמק החולה. נוסף על אלה נאחזו המוגרבים באותן השנים מלבד בירושלים ("שער המוגרבים") וצפת, גם ב-13 כפרים בגליל. אפשר אפוא להניח בביטחה, כי צאצאי הערבים שישבו בארץ מדורות היו מיעוט מבוטל בקרב האוכלוסייה הערבית, כאשר החלה ההתיישבות היהודית החדשה.

אין אפוא שחר לטענה על רציפות היסטורית של האוכלוסייה הערבית המקומית במשך 1,300 שנה. היתה בארץ תחלופה בלתי פוסקת של גודדים ומהגרים ערבים מהארצות הסכנות שלא היתה להם שום זיקה מיוחדת לארץ ישראל.

(ע"פ יוסף ברטלבי, הידעת את הארץ, חלק ו')